

**THE NATIONAL CREDIT ACT, 2005
(MOLAO WA SETŠHABA WA SEKOLOTO)**

**'Ka moka tšeo o swanetšego go di tseba ka ga
Molao wa Setšhaba wa Sekoloto bjalo ka moadimi'**

Volume 1: 2007

LENTŠU LA PELE

Pukwana ye ke kgakgolo mabapi le National Credit Act 34/2005 (NCA) (Molao wa Setšhaba wa Sekoloto) gomme wona gape o tsebja bjalo ka 'Molao'. Ke molao wa batho bao ba tsenago sekolong ka go dira kadimo, go hira, go reka ka instolmente, karata ya krediti goba go ikhweletša dithoto goba ditirelo ka sekoloto, bjalo, bjalo go tšwa go moadimiši. Gape ke molao wa bao ba emelago baadimi bjalo ka disenthara tša maele, bahlankedi ba diunione tša bašomi le makala a diprofensi a merero ya baadimi. Ke maikaelelo a go nolofatša ditaello tša Molao tšeo di amago modiriši. Pukwana ye ga e tlame motho go ya ka molao. Ge go ka hloka bonnete mabapi le tlhalošo goba tšhomišo ya Molao, dikarolwana tše di amegago tša molao le melawana ya tshepedišo di swanetše go lekolwa.

Ge o ntše o šomiša pukwana, o tla lemoga gore mafelelong a karolo e nngwe le e nngwe go na le tlhalošo ya mantšu a bothata gore moadimi a kgone go kwišiša mabaka a sekoloto. Fao go hlokegago, dikarolo tše di amegago tša Molao le tšona di bontšhitšwe go thuša mmadi gore a hwetše tlhalošo yeo e hlakilego.

DIKAGARE

1	Mabaka a Molao wa Setšhaba wa Sekoloto	3
2	Ditokelo tša moadimi mabapi le sekoloto	9
3	Ditumelelano tša sekoloto	15
4	Ditiro tša go rekiša	25
5	Ditshenyagalelo	28
6	Phedišo, pušetšo le go lefa dikoloto pele ga nako	35
7	Go se lefe sekoloto le go gapeletšwa go lefa	40
8	Maele mabapi le sekoloto	44
9	Dibiro tša sekoloto le tshedimošo mabapi le sekoloto	51
10	Dikgohlano le dipelaelo	61
11	Phethagatšo ya Molao wa Setšhaba wa Sekoloto	66
12	Bao ba ka go tšwelago mohola	70

Kgaolo 1

MABAKA A MOLAO WA SETŠHABA WA SEKOLOTO

**Maikemišetšo a kgaolo ye ke go fa moadimi kakaretšo ya
MOLAO, ka go araba dipotšišo tše di latelago ka ga Molao:-**

- Na ke ka baka la eng Molao o tšweleditšwe?
- Na maikemišetšo a Molao ke eng?
- Na Molao o laola baadimiši bafe?
- Na Molao o laola ditumelelano dife tša sekoloto?

Molao wa Setšhaba wa Sekoloto o tšweleditšwe gore:

- O hlohleletše seemo sa batho ba Afrika Borwa mabapi le ikonomi le go itekanela ga bona
- O hlohleletša mmara wa sekoloto wa toka wo gape o šomelago pepeneneng
- O šireletša baadimi le ditokelo tša bona mabapi le sekoloto
- O laola **baadimiši, baeletši mabapi le sekoloto le dibiro tša sekoloto**
- O bea mapheko mabapi le tswala ya sekoloto

- O tliša tekatekano mabapi le ka fao sekoloto se fiwago ka gona, ka go bea seemo se se swanago mabapi le ka fao sekoloto se fiwago ka gona, gore baadimi ba kgone go bapetša tšeo di rekišwago.

Maikemišetšo a Molao wa Setšhaba wa Sekoloto ke:

- **Go nolofatša le go bea seemo sa ka fao tshedimošo mabapi le sekoloto e fiwago ka gona go ditumelelano tša sekoloto.** Molao o hlaloša ka fao baabi ba sekoloto ba swanetšego go fana ka tshedimošo mabapi le ditumelelano tša sekoloto. Molao gape o laela baabi ba sekoloto gore ba ikgokaganye le baadimi ka leleme leo le kwišišegago. Lebaka la se ke gore baadimi ba kgone go bala le go bapetša tshedimošo ya ditumelelano tša sekoloto le ya baabi ba bangwe gore ba tle ba dire dipheho ka tsebo.
- **Go laola dibiro tša sekoloto le tshedimošo yeo di ye bolokago mabapi le baadimi.** Molao o laela mabapi le tshedimošo yeo e ka swarwago ke dibiro tša dikoloto mabapi le baadimi, gore na tshedimošo e kgoboketšwa bjang, e šomišwa bjang, le gona e ka bewa go direkoto nako e kaakang. Se bohlokwa ke gore dibiro tša sekoloto di sware tshedimošo yeo e nepagetšego ka ga moadimi.
- **Go netefatša gore ditšweletšwa tša sekoloto ka moka di dirwa ka tsela yeo e swanago ke baabi ba sekoloto.** Setšweletšwa sa sekoloto ke tsela yeo moabi wa sekoloto a fago moadimi ka yona sekoloto. Mehlala ya ditšweletšwa tša sekoloto e akaretša di-*overdraft*, dikarata tša krediti, dikadimo go motho, goba diakhaonte tša diaparo goba phahlo ya ka ntlong.

Maikemišetšo ke gore moadimi a tsebe gore ditšweletšwa ka moka di tla fiwa ka tsela ye e swanago ke baabi ba go fapafapana.

- **Go thuša baadimi bao ba lego sekolotong se segolo gore ba beakanye sekoloto ka leswa.** Molao o beakanyetša baadimi bao ba sa kgonego go lefela ditefelo tša bona tša kgwedi ka kgwedi, gore ba hwetše thušo go tšwa go Baeletši ba Sekoloto ka maikemišetšo a go se beakanya ka leswa. Molao gape o lebišitšwe go go thibela go tsena sekolotong se segolo kudu le go hlohleletša baadimiši gore ba adimiše ka maikarabelo.
- **Gore go be le bolaodi bjo bo tee bja go laola mmara wa sekoloto ka kakaretšo *National Credit Regulator* (NCR) (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto).** Molao o hloma NCR, yeo e tlogo netefatša gore Molao o a hlomphiwa. Baabi ba sekoloto ba swanetše go ingwadiša le NCR gore ditiro tša bona di be molaong. Baadimi ba ka tliša dingongorego go NCR ge e le gore bothata bo paletšwe ke go rarollwa mmogo le moadimiši goba biro ya sekoloto.
- **Go hloma *National Consumer Tribunal* (Boahlodi bja Setšhaba bja Baadimi) gore bo rere merero yeo e amanago le molao.** Molao gape o hloma *National Consumer Tribunal* bjoo e lego Kgoro ye e ikemetšego ya badiriši (baadimi) yeo e filwego mošomo wa go dira diphetho le go fana ka ditaelo mabapi le dipelaelo tša baadimi le dikgohlano magareng ga bona le baabi ba sekoloto, go tshela Molao le diphetho tša bolaodi.

Molao wa Setšhaba wa Sekoloto o laola baabi ba sekoloto ba ba latelago:

- Dipanka
- Baadimiši-potlana
- Dikgwebo tša go rekišetša maloko a setšhaba bjalo ka a diaparo le a phatlo ya ka ntlong
- Dikgwebo ka moka, tša mohuta wa *close-corporation*, le batho bao ba dirago kgwebo ka sekoloto, ba fana ka dikadimo, goba ba lefiša mašokotšo go ditefelo tšeo di lego morago.

Molao o laola ditumelano tša sekoloto tše di latelago:

- Dibonto tša dithoto
- Ditlabelo tša krediti go swana le dikarata tša dišopong, di-*overdraft* tša dipanka, dikarata tša krediti, dikarata tša go tšhela makhura a difatanaga, dikadimo go motho, go reka ka instumente, go hira, go swariša, le dithekišano tša go fokoletšana theko.
- **Sekoloto sa tlhabollo**
- **Sekoloto sa mabaka**
- Diswariši mabapi le sekoloto.

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Moabi wa Sekoloto** – yo adimago yo mongwe tšhelete goba a mo fa sekoloto ka tlase ga tumelalano.
- **Baeletši ba Sekoloto** batho bao ba ngwadišitšwego le NCR, bao ba thušago baadimi bao ba tsenego sekolotong kudu gore ba beakanye sekoloto ka leswa, ka go rerišana le moabi wa sekoloto go akaretša le go hwetša taelo ya kgoro legatong la baadimi (Badiriši).
- **Dibiro tša Sekoloto** dibopego tšeo di:
 - ↳ Swarago tshedimošo ka ga motho gomme tša ye ntšha ka tefo ye e itšego, Tšona di lebelela sekoloto sa motho, tshedimošo, tša amogela dirapoto gomme gape tša dira dinyakišo mabapi le ditefelo, ditumelalano le gore motho o lefa bjang;
 - ↳ Tšeo di beakanya tshedimošo go tšwa go tše di badilwego mo godimo;
 - ↳ Tšeo di fanago ka dibopego mabapi le tše di lego mo godimo.

Tumelalano ya Sekoloto Tumelalano yeo ka yona moabi wa sekoloto a rekišago dithoto goba a adima moadimi tšhelete. Moadimi o letelwa gore a dumelalane le mabaka a tumelalano gomme a saene. Tumelalano e tla swara tshedimošo ka ga sekoloto seo se kgopetšwego gomme sa fiwa. Tshedimošo e swanetše go akaretša dilo tša go swana le nako ya go

TLHALOŠO YA MANTŠU

lefa sekoloto, inšorenshe, mašokotšo le ditifelo tše dingwe tšeo di lefišitšwego le gore go tla direga eng ge moadimi a palelwa ke go lefela dinstolmente.

Sekoloto sa tlhabollo ke mohuta wo o kgethegilego wa sekoloto wo o hlalošwago go Molao wa Setšhaba wa Sekoloto. Go ya ka Molao go na le mehuta e meraro ya sekoloto sa tlhabollo, yona ke kadimo ya thuto, kadimo ya go agara go kaonafatša goba go godiša ntlo ya theko ya fase le dikadimo tša go hloma dikgwebo potlana le tša magareng.

Sekoloto sa mabaka Ge go tsenelwa tumelano ya go rekišetšana magareng ga moabi le moadimi maikemišetšo e ba e se go fa sekotolto go moadimi. Ka mantšu a mangwe, ga se tumelano ya sekoloto, eupya ka ge moadimi a palelwa ke go lefela diphahlo ka tšatši le le beilwego, go tsentšhwa mašokotšo go tšhelete yeo e kolotwago. Bjale tumelano e tsebega bjalo ka ya mabaka. Mohlala e tla ba sekoloto sa masepala seo se šaletšego morago goba akhaonte ya ngaka.

(Karolo 5, 8, 10, 12, le 26)

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša Baadimi (Kgaolo 2)
Ditumelano tša sekoloto (Kgaolo 3)
Dibiro tša Sekoloto (Kgaolo 9)
Dikgohlano le dipelaelo (Kgaolo 10)
Phethagatšo ya MOLAO (Kgaolo 11)

Kgaolo 2

DITOKELO TŠA MOADIMI MABAPI LE SEKOLOTO

Molao wa Setšhaba wa Sekoloto o tiišetša baadimi (badiriši) ditokelo tše di latelago, tšeo di lego mo go kgaolo ye:

- Tokelo ya go dira kgopelo ya sekoloto
- Tokelo ya go se kgethollwe ge o dira kgopelo ya sekoloto
- Tokelo ya go fiwa mabaka a go ganelwa ka sekoloto
- Tokelo ya go fiwa mangwalo ka leleme leo moadimi (modiriši) a le kwišišago
- Tokelo ya go fiwa mangwalo ka leleme leo le kwišišegago
- Tokelo ya go fiwa mangwalo mabapi le go fana sekoloto
- Tokelo ya bosephiri mabapi le tshedimošo ya motho
- Tokelo ya go fihlela le go tlotla tshedimošo yeo e swerego ke biro ya sekoloto
- Tokelo ya go hwetša ditatamente tša sekoloto nako le nako.

Tokelo ya go dira kgopelo ya sekoloto

Molao wa Setšhaba wa Sekoloto o laela gore motho mang le mang, a le tee goba ba le sehlopha goba khampani, ba na le tokelo ya go dira kgopelo ya sekoloto. Tokelo ye ga e thibele moabi wa sekoloto gore a gane ka sekoloto, ge fela e le gore mabaka a go gana a itseparetše go mabaka a kgwebo ao a latelago **tsela tše di tlwaelegilego tša go lekola polokego ya moadimi mabapi le sekoloto.**

(Karolo 60)

Tokelo ya go se kgethollwe ge o dira kgopelo ya sekoloto

Baadimi bao ba dirago kgopelo ya sekoloto, gape ba šireletšwa kgahlanong le kgethollo yeo e sego molaong go tšwa go moabi wa sekoloto. Molao o thibela baabi ba sekoloto gore ba kgetholle ka baka la mmala, morafe, bogolo, tshekamelo ya sepolotiki, tshekamelo ya tša thobalano, tumelo ya sedumedi, goba go ba leloko la unione efe goba efe ya bašomi. Moadimi yo a naganago gore o kgetholotšwe ka baka la tše di badilwego mo godimo a ka tšea dikgato kgahlanong le moabi yoo ka go šomiša Kgoro ya Tekatekano goba a hlagiša ngongorego go *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto) bjoo bo tlogo fetišetša taba ye go Kgoro ya Tekatekano.

(Karolo 61)

Tokelo ya go fiwa mabaka a go tingwa sekoloto

Molao wa Setšhaba wa Sekoloto o fa moadimi yo kgopelo ya gagwe e gannwego, tokelo ya go kgopela mabaka a go ganelwa ao a ngwadilwego fase go tšwa go moabi wa sekoloto. Ge e le gore kgopelo e gannwe ka baka la pego yeo e sa kgahlišego go tšwa go biro ya sekoloto, Molao o

bolela gore moabi wa sekoloto o swanetše go fa modirakgopelo, leina, aterese le dintlha tše dingwe tša biro yeo a hweditšwego tshedimošo go yona ka go di ngwala fase.

(Karolo 62)

Tokelo ya go fiwa mangwalo ka leleme la semmušo leo moadimi a le kwišišago

Moadimi o na le tokelo ya go hwetša mangwalo go tšwa go moadimi, ka leleme la semmušo leo a le kwišišago. Mangwalo ao a swanetšego go fiwa moadimi a akaretša ditatamente, dikhothešene le tumelano ya sekoloto. Eupya se se tla laolwa ke dilo tša go swana le kgonagalo, ditshenyagelo, selete, tšhomišo le dinyakwa tša badiriši bao ba direlwago ke moadimiši yoo. Moadimiši o swanetše go dira tšhišinyo go NCR mabapi le leleme leo a tlogo go le šomiša go mangwalo gomme NCR e tla amogela ditšhišinyo.

(Karolo 63)

Tokelo ya go fiwa mangwalo ka leleme la go se rarele e bile le kwišišega

Moadimi o na le tokelo ya go hwetša tshedimošo ka leleme leo le sa rarelego. Se se ra gore dikagare, tlhalošo le bohlokwa bja lengwalo bo swanetše go ba bonolo go go kwišiša. Ka maikaelelo a, *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto) bo ka fana ka dikgakololo mabapi le gore “leleme la go se rarele” ke eng.

(Karolo 64)

Tokelo ya go fiwa mangwalo ao a amago tumelelano ya sekoloto

Molao o fa moadimi tokelo ya go fiwa mangwalo ka tsela yeo moadimi a ikgethelago yona. Moadimi a ka kgetha go itatela mangwalo, goba a šomiša fekese, *email*, goba letlakala la *websaete*. Moadimi o na le tokelo ya go hwetša khopi e tee ya go thiba e nngwe go tšwa go moadimiši, gomme e sa lefelwe, eupya ge fela a kgopela khopi go sešo gwa feta ngwaga ge a se no hwetša dikhopi tša mathomo. Mabapi le dikhopi tše dingwe tša tlaleletšo, moadimi o tla swanela ke go lefa moabi wa sekoloto.

(Karolo 65)

Tokelo ya bosephiri

Tokelo ya moadimi ya **bosephiri** (confidentiality) e šireletšwa ke taelo ya molao ye e rego motho mang goba mang goba mokgatlo wo o amogelago tshedimošo ya sephiri ya moadimi goba go ye kgoboketša e swanetše go šomišetšwa morero woo moadimi a ye filego gore e šomišetšwe wona, ntle le ge e le gore tšhomišo goba kutullo ya tshedimošo yeo e laelwa ke Molao wo. Molao gape ore motho goba mokgatlo wo o swerego tshedimošo, o tla ye fa fela ka tsela yeo e laetšwego ke moadimi goba kgoro ya tsheko.

(Karolo 68)

Tokelo ya go fihlela le go tlotla tshedimošo yeo e swerwego ke biro ya sekoloto

Molao o fa moadimi tokelo ya:

- go fihlelela tshedimošo yeo e swerwego ke biro ya sekoloto mabapi le yena. Tshedimošo e swanetše go fiwa moadimi ga tee ka ngwaga ntle le tefo, gomme a ka lefišwa tšhelete ya go se fete R20 ge a nyaka tshedimošo makga a go feta ga tee ka ngwaga;
- go tlotla le go kgopela bohlatse mabapi le bonnete bja tshedimošo yeo e swerwego ke biro. Ge biro e ka palelwa ke go tšweletša bohlatse bja gore tshedimošo ke ya nnete, gona biro e tla swanela ke go phumola tshedimošo yeo go direktoto tša yona;
- go eletšwa ke moadimiši pele ga ge tshedimošo yeo e sa lokago e ka fetišetšwa go biro ya krediti. Moadimiši o na le tokelo ya go hwetša khopi ya tshedimošo yeo ge a e gopela.

(Karolo 72)

Tokelo ya go hwetša ditatemele ka mehla

Molao o laela gore moabi wa sekoloto o swanetše gore ga tee mo kgweding goba ga tee mo kgweding tše pedi, a fe moadimi setatamele, ge e le gore tumelalano ke ya **thekišetšano ya stolmente, go hira** goba kadimo yeo e swarišitšwego ka se sengwe.

Go ka dumelwa nako e teletšana mabapi le go fa ditatamele ge moadimi le moadimiši ba dumelwana. Eupya nako yeo ga ya swanela go feta dikgwedi tše tharo. Go ka bewa nako e teletšana ge moadimi a dumela. Ge e le gore ke **sekoloto sa go swariša ka thoto** moadimi o swanetše go hwetša setatamele mo dikgweding tše dingwe le tše dingwe tše tshela.

(Karolo 108)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Tsela ya go lekola go bolokega mabapi le sekoloto** – tekolo yeo e dirwago ke moabi wa sekoloto mabapi le gore na sekoloto se tla fiwa moadimi, na go ka letelwa seemo se se bjang sa sekoloto se sebe, na ke kotsi ye kaakang yeo e ka amogelwago ge go lebeletšwe profiti.
- **Bosephiri (confidentiality)** - go netefatša gore tshedimošo ye e swerego mabapi le motho ga e ntšhwe ntle le tumelano ya gagwe goba go ya ka ge go laelwa ke molao.
- **Tumelano ya thekišetšano ya instolmente** - Thekišo ya thoto yeo e šuthago fao ditefelo di dirwago go ya ka dinako tšeo di beilwego gomme go lefiwa mašokotšo le ditefelo tše dingwe go moadimi yo a swerego goba a šomiša thoto yeo. Moadimi o ba mong wa thoto mafelelong a tumelano ya thekišetšano.
- **Go hira** – tšhomišo ya nakwana ya thoto yeo e šuthago, gomme ditefelo di lefelwa tšhomišo. Mašokotšo le ditefelo tše dingwe di a lefišwa gomme moadimi o na le boikgethelo bja gore a be mong wa thoto mafelelong a tumelano.
- **Tumelano ya go swariša ka se sengwe (mortgage agreement)** - sekoloto se fiwa go ya ka tumelano ya go se swariša ka thoto ye e itšego yeo e sa šuthego, go swana le kadimo ya ntlo yeo e swarišwago ka bonto godimo ga ntlo yeo.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditumelano tša sekoloto (Kgaolo 3)
Go se lefe le go gapeletšwa go lefa sekoloto (Kgaolo 7)
Biro ya sekoloto le biro ya tshedimošo (Kgaolo 9)
Go se kwišane le dipelaelo (Kgaolo 10)

Kgaolo 3

DITUMELELANO TŠA SEKOLOTO

Go kgaolo ye re tla lebelela dihlogo tše di latelago:

- Na tumelano ya sekoloto ke eng?
- Ditumelano tše di sa akaretšwego ka tlase ga Molao wo
- Ditatamete tša pele ga tumelano le dikhothešene
- Ditumelano tše di sego molaong
- Ditlamorago tša ditumelano tše di sego molaong
- Dipeakanyetšo tše di sego molaong go ditumelano tša sekoloto
- Ditlamorago tša tše di sego molaong
- Diphethogo go ditumelano tša sekoloto le koketšo/phokotšo tšhelete yeo e ka fiwago/sekoloto seo se ka fiwago.

Na tumelalano ya sekoloto ke eng?

Tumelalano ya sekoloto e ka hlalošwa bjalo ka tumelalano magareng ga moabi wa sekoloto le moadimi fao:

- Moabi wa sekoloto a abago ditirelo goba dithoto goba a adima moadimi tšhelete
 - ↳ Moadimi o lefela dithoto goba ditirelo goba a lefa tšhelete yeo a ye adimilego mo nakong ye e beilwego, goba
 - ↳ Fao moadimi a tlogo lefa tefelo e tee fela, tefelo ye e dirwa ka letšatši leo le beilwego ke moadimi le moabi wa sekoloto; gape
 - ↳ Moadimi o swanetše go lefa tswala le ditefelo tše dingwe go sekoloto seo se saletšego morago ka go lefelwa go yeo a ye adimilego goba tšhelete yeo e kolotwago go dithoto goba ditirelo tšeo a di rekilego.
- Moadimi le moabi wa sekoloto ba tsenetše **thekišetšano ya go swariša ka se** sengwe (pawn transaction), thekišetšano ya go fokoletšwa theko, thekišetšano ya go swariša ka thoto (mortgage) yeo e sa šuthego goba tumelalano ya go hiriša.
- Moadimiši o tsenela tumelalano le motho o mongwe fao setšweletšwa goba tirelo e fiwago o mongwe gomme yo a tsenelago tumelano o tla mo lefela ge a kgopela go dira bjale.

(Karolo 8)

Ditumelalano tšeo di sa akaretšwego ke molao wo

- Ditumelalano tšeo go tšona moabi wa sekoloto le moadimi ba tswalanago, mohlala, monna le mosadi;
- Ditumelalano tšeo leloko la stokvel le adimago tšhelete go tšwa go stokvel;

- Tumelelano yeo go yona modaarektoro wa khampani a adimago khampani tšhelete;
- Tumelelano yeo go yona setho sa mmušo se adimago goba sa adima tšhelete go mothopo ofe goba ofe. Mohlala, ge pank a e adima tšhelete go tšwa go pank a ya Resefe (Reserve Bank), thekišetšano ye ga e wele ka tlase ga Molao wo.

Ditatemente tša pele ga tumelelano le dikhothešene

Molao o laela gore moadimi o swanetše go fiwa **setatamente sa pele ga tumelelano** le khothešene pele a tsenela tumelelano ya sekoloto le moabi wa sekoloto. Setatamente sa pele ga tumelelano ke tokomane eo e hlalošago mabaka a tumelelano ya sekoloto yeo moabi wa sekoloto a nyakago go ye tsenela mmogo le moadimi. Ka tlaleletšo, moadimi o swanetše go fiwa khothešene yeo e hlalošago ditshenyegelo tša sekoloto seo se dirwago. Khothešene e swanetše go akaretša **sekoloto sa mathomo** (principal debt), kelo ya mašokotšo, tšhelete ka moka yeo e swanetšego go lefiwa ka tlase ga tumelelano, di-instolmente le ditefelo le mašokotšo ka moka. Setatamente sa pele ga tumelelano le khothešene, di ka ngwalwa go tokomane e tee goba tšeo di fapanego. Khothešene yeo e fiwago moabi wa tirelo e šoma matšatši a mahlano fela. Ge e le gore moabi wa sekoloto o tsenela tumelelano le moadimi pele go feta matšatši a mahlano, moabi o tla tlamega go lefiša kelo le ditshenyagelo tšeo di lego go khothešene.

(Dikarolo 92 le 93)

(Melawana ya tshepedišo 28 –31)

Ditumelelano tše di sego molaong

Molao o tsebagatša ditumelelano tše di latelago bjale ka tše di sego molaong:-

- Fao moadimi e lego **ngwana** gape a sa thušwa ke motho yo mogolo ge a be a tsenela tumelano ya sekoloto. Ge moadimi a fora moadimiši gore a tshepe gore ga a sale ngwana tumelelano yeo e tla šoma.
- Ditumelelano tše di tsenelwago le moadimi yo a tsebagaditšwego gore o a fokola monaganong.
- Tumelano yeo e tsenelwago le moadimi yo a lego ka tlase ga **taelo ya molao ya dikoloto** (administration order) fao molaodi wa dikoloto (administrator) a sa dumelago gore tumelano e tsenelwe.
- Ditumelelano tše di lego poelo ya **papatšo ya thekišo ya kganetšo** (negative option marketing). “Papatšo ya thekišo ya kganetšo” ke seemo seo go sona moabi wa sekoloto a bapaletšago moadimi gomme papatšo yeo ya ba tumelano ntle le ge moadimi a ka ye gana.
- Ditumelelano tše baabi ba sekoloto ba sego maloko a NCR, mola ba swanetše go ba maloko go ya ka molao. Moabi wa sekoloto yo a ngwadišitšwego o swanetše go bapatša setifikeiti le leswao le le tšwago go NCR.

LEMOGA. Baabi ba bangwe ba sekoloto ga ba tlamege gore ba ingwadiše le NCR, eupya ditumelelano tša bona di ntše di laolwa ke Molao.

(Karolo 89)
(Molawana wa tshepedišo 32)

Ditlamorago tša ditumelelano tše di sego molaong

Ge kgoro e ka tsebagatša tumelelano ya sekoloto bjalo ka yeo e sego molaong, moabi wa sekoloto a ka se kgopele kgoro gore e mo thuše go hwetša tšhelete yeo e kolotwago ka tlase ga tumelelano. Molao o bolela gore moabi wa sekoloto o swanetše go bušetša go moreki ditšhelete tšeo di lefilwego, gammogo le mašokotšo bjale ka ge a beilwe go tumelelano. Fao go bonagalago moadimi o tla humišwa ka tsela yeo e sego maleba ka baka la pušetšo ya ditšhelete tšeo, moabi wa sekoloto o tla laelwa gore a lefe tšhelete tšeo go mmušo.

(Karolo 89)

Dipeakanye/dikloso tšeo di sego molaong go ditumelelano tša sekoloto

Molao ga o dumele gore dipeakanyetšo/dikloso tše dingwe di akaretšwe go ditumelelano tša sekoloto. Go thibelwa ga mabaka a, go direlwa go šireletša moadimi kgahlanong le ditiro tše itšego tša baadimiši. Magareng ga dipeakanyetšo tšeo di ileditšwego ke:-

- Dipeakanyetšo/dokloso tšeo di lahletšago moadimi goba di mo dira gore a se šireletšege kgahlanong le bomenetša;
- Dipeakanyetšo/dikloso tšeo di rego moadimiši o phaetše thoko tše dingwe tša ditokelo tša gagwe tšeo di šomago ka tlase ga diitumelelano tša sekoloto. Ditokelo tše di ka se phaelwego thoko di akaretša, tokelo ya go beakanya leswa ya sekoloto, tokelo ya gore dithoto tše di **amogilwego** di rekišwe ka theko ya maleba, yeo e latelago mmaraka wa dithoto tšeo, le tokelo ya go tlhotlha go gogwa ga tšhelete go tšwa akhaonteng ya pankā;

- Dipeakanyetšo/dikloso tšeo di laelago gore moadimi a dumele gore o hweditše dithoto goba tshedimošo go tšwa go moabi wa sekoloto, pele a hwetša dithoto goba tshedimošo yeo;
- Dipeakanyetšo/dikloso tšeo di laelago moadimi gore a dumele gore a o tla lahlegelwa ke tšhelete yeo a ye lefilego moabi wa sekoloto ge a ka palelwa ke go tšwela pele ka tumelano;
- Dipeakanyetšo/dikloso tše di laelago moadimi gore a tlogele dilo tša go swana le dipukwana tša boitsebišo (ID), dikarata tša pankeng goba dinomoro tša *PIN* tša dikarata tša pankha, go moadimiši wa sekoloto;
- Dipeakanyetšo/dikloso tšeo di dumelelago moabi wa sekoloto gore a šomiše dithoto goba akhaonte ya moadimi yeo e swerego ke moabi wa sekoloto, ntle le ge moadimi a file tumelano ya gore go ka šomišwa dithoto dife mabapi le sekoloto se se itšego.

Dipeakanyetšo tše di laelago ke tša go šireletša moadimi gomme di ka se phaelwe thoko mabapi le tumelano ya sekoloto.

- **Exceptio errore calculi** gora gore go ikarabela go molato fao go itseparetšego go gore ga gwa balwa gabotse,
- **Exceptio non numerate pecuniae** ke go ikarabela go molato ka gore moadimi o tla lefa tšhelete yeo e kolotwago mme e sešo ya lefiwa.
- **Exceptio non causa debiti** gora gore go ikarabela go molato wa sekoloto ka gore go begwa molato go itseparetše godimo ga mabaka ao a sa kwagalego.

Tše di lego mo godimo di ra gore moadimi ga hloke go fa bohlatse ka botlalo mabapi le gore moadimi a lefe seo a se kolotago.

O seke wa saena pampiri ye e sa ngwalwago selo. Moabi wa sekoloto a ka šala a tlaleletša dilo tše le sa kwanago ka tšona ka morago.

(Karolo 90 & 121) (Molawana wa tshepedišo 32)

Ditlamorago tša dipekanyetšo tše di sego molaong

Moadimi a ka se bonwe molato goba a gapeletšwa gore a hlomphe peakanyetšo yeo e lego go tumelano ya sekoloto gomme e se molaong. Dipekanyetšo tše di sego molaong di ama sekoloto ka mekgwa e mebedi:

1. Peakanyetšo ye e sego molaong e ka dira gore tumelano ka moka e se be molaong gomme moadimi a ka se gapeletšwe go lefa moabi wa sekoloto ka tlase ga tumelano yeo, goba
2. Peakanyetšo ye e sego molaong e ka fetošwa ke kgoro goba ya phumolwa go netefatša gore tumelano e dula e le molaong, gomme ge go le bjalo tumelano e tla dula e le molaong gomme e tla tlama moadimi gomme le phethošo ya yona. (Karolo 90)

Diphethogo go ditumelano tša sekoloto le koketšo/phokotšo ya tšhelete yeo e ka fiwago/sekoloto seo se ka fiwago

Molao o re phethogo efe goba efe yeo e dirwago go tumelano ya sekoloto yeo e saenilwego ke moadimi, e ka se šomiše ntle le ge

- ▶ Phethošo e theoša sekoloto sa moadimi ka tlase ga tumelano; goba

- Moadimi a saena kgauswi le phethošo yeo e e dirilwego; goba
- Phethošo e ngwalwa fase gomme ya saenwa ke bobedi moadimi le moabi wa sekoloto; goba
- Ge e le gore phethošo yeo e rerwa ka molomo gomme ka morago ya ngwalwa fase ya ba ya saenwa.

Ka tlase ga Molao, moadimi o na le tokelo ya go laela moabi wa sekoloto ka lengwalo gore a fokotše tšhelete yeo a ka ye fihlelago go e lefa ka sekoloto. Moabi wa sekoloto o swanetše go tiiša le moadimi gore tšhelete yeo e ka tšewago e fokoditšwe gomme go swanetše go bontšhwa letšatši leo se se tlogo dirwa ka lona.

Moadimi o dumeletšwe gore a ka kgopela koketšo ya tšhelete yeo a ka ye tšeago ka tlase ga tumelano ya sekoloto go ya go ile goba nakwana. Moadimi o swanetše go dumela ka go šomiša lengwalo gore go oketšwe tšhelete yeo ge nako e fihla gomme yena a sa botšwa. Le ge e le gore moadimi o dumetše gore se se direge koketšo e tla dirwa ga tee ka ngwaga. Le ge go le bjalo moadimi a kare nakong efe goba efe a kgopela gore tšhelete e oketšwe.

(Dikarolo 116 -119)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Thekišetšano ya go swariša ka thoto** tumelano ya sekoloto yeo ka yona moadimi a fiwago sekoloto gomme yena a swarišetša sekoloto seo ka dithoto tše di šuthago.
- **Ngwana** motho wa mengwaga ya ka tlase ga 18 yeo kgoro ya tshoko e se šego ya mo tsebagatša bjalo ka yeo a lego e mogolo.
- **Taelo ya molao ya dikoloto** Taelo yeo e fiwago ke Kgoro ya Magistrata yeo go ya ka yona sekoloto sa moadimi, seo se sa fetego R50 000, se beakanywago leswa gomme sa laolwa ke molaodi wa dikoloto wa kgoro.
- **Go amogwa** Fao moadimi a tshetšego ditafelo tša phahlo yeo a ye rekilego ka stolmente, moabi wa sekoloto a ka kgopela kgoro gore e mo fe taelo ya go amoga dithoto tšeo di rekilwego ka tlase ga tumelano ya sekoloto.
- **Setatamente sa pele ga tumelano** Setatamente seo moabi wa sekoloto a se fago moadimi pele a tsenela tumelano ya sekoloto. Setatamente se swere mabaka a tumelano a sekoloto yeo e ukangwago.

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Papatšo ya thekišo ya kganetšo (negative option marketing)**
Fao moabi wa sekoloto a fago moadimi sekoloto seo a sa se kgopelago. Moadimi o swanetše go gana mpho ye gomme ge a sa diri bjalo o tla tšewa a e amogetše (lebelela karolo ya bonne ge o nyaka tshedimošo ya tlaleletšo).

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša moadimi (Kgaolo 2)

Ditiro tša go rekiša (Kgaolo 4)

Ditshenyagelo (Kgaolo 5)

Go neelana, go fediša le go lefa pele go nako (Kgaolo 6)

Kgaolo 4

DITIRO TŠA GO REKIŠA

Kgaolo ye e šomana le ditiro tša go rekiša le go bapatša tšeo baabi ba sekoloto ba dumeletšego go di dira. Gape e akaretša le ditiro tšeo di sa dumelelwago ka tlase ga Molao wa NCA.

Dihlogo tše di latelago di tla akaretšwa:

- Go dira papatšo ya thekišo ya kganetšo
- Go thibela go bapatša le go rekiša malapeng le mešomong ya batho
- Dinako tšeo go dumeletšwego gore motho a rekiše malapeng le mafelong a mešomo a batho.

Go dira papatšo ya thekišo ya kganetšo

Go dira papatšo ya thekišo ya kganetšo go direga ge moabi wa sekoloto a e fa moadimi sekoloto, gomme moadimi a sa kgopela sekoloto seo, gomme mpho e bolela gore e tla fetoga ya ba tumelano ya sekoloto ntle le ge moadimi a ka ye gana. Molao o iletsa thekišo ya mohuta wo. Tumelano ya sekoloto efe goba efe yeo e tsenelwago ka go latela mokgwa wo wa thekišo ga e molaong gomme go tla šomanwa le yona bjalo ka ge go hlalošitšwe go Kgaolo 3.

Molao o laela gore, ge go saenwa tumelano ya sekoloto, moadimi o swanetše go fiwa nako ya go tšea sephetho mabapi le tše di latelago:

- Gore kgaolang ya sekoloto e oketšwe mo dikgweding tše dingwe le tše dingwe tše lesomepedi
- Gore hwetša dilwana tša go bapatša le go mo sedimoša mabapi le tšeo moabi a di rekišago goba a di phatlalatšago. **(Karolo 74)**

Go thibela go bapatša le go rekiša ka gae le mošomong

Molao o re moabi wa sekoloto ga a swanela go tshwenya motho yo a ka bago moadimi ka maikemišetšo a gore a be moadimi. Go netefatša gore batho ga ba tshwenywe, molao o iletsa go tshwenya batho ka gae le mešomong ka maikemišetšo a gore ba tšee sekoloto. Eupya go na le mabaka ao ka tlase ga wona batho ba ka rekišetšwago ka gae goba mošomo. Wona a hlalošwa mo tlase. **(Karolo 75)**

Dibaka tšeo ka tšona go dumelelwago gore batho ba bapaletšwe le go rekišetšwa sekoloto ka gae

Molao wa NCA o dumelela gore sekoloto se bapatšwe le go rekišwa ka gae ka tlase ga mabaka a:

- Ge e le gore moadimiši o laleditšwe gore a tle a bapatše goba a rekiše ka gae ga moadimi
- Ge e le gore moabi wa sekoloto o etella moadimi ka gae gore a mo rekišetše dithoto goba ditirelo gomme ka nako ya dipoledišano, a nama a ithaopa gore a ka mo hweletša le thekgo ya mašeleng gore a kgone go reka
- Ge e le gore moabi wa sekoloto o rekiša sekoloto sa tlhabollo gona a ka etela moadimi ka gae goba mošomong a sa laletšwa ke moadimi.

Molao o dumelela go rekišwa le go bapatšwa ga sekoloto mošomong, ka tlase ga mabaka a a latelago:

- Ge e le gore motho yo a tla bago moadimi ke mohiri (mong mošomo)
- Ge e le gore moabi wa sekoloto o dumelelane le moadimi gore a tle ka mošomong ka maikemišetšo a go bapatša le go rekiša sekoloto
- Ge e le gore moabi wa sekoloto o rulaganya le mohiri (mong mošomo), kemedi ya unione goba le mmereki gore go laletšwe moabi wa sekoloto gore a tle mošomong go tlilo bapatša le go rekiša sekoloto mošomong
- Ge e le gore moabi wa sekoloto o rekiša sekoloto sa tlhabollo.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

**Ditokelo tša baadimi (Kgaolo 2)
Ditumelelano tša sekoloto (Kgaolo 3)**

Kgaolo 5

DITSHENYAGALELO

Kgaolo ye e šomana le ditefelo tšeo baabi ba sekoloto ba dumeletšwego go di lefiša baadimi ge ba tsenela ditumelelano tša sekoloto le bona. E akaretša dihlogo tše di latelago:

- Kelo ya mašokotšo le ditefelo tša mathomo
- Ditefelo tša ditirelo
- Inšorensense ya sekoloto
- Ditshenyagelo tše dingwe.

Kelo ya mašokotšo le ditefelo tša mathomo

Mašokotšo ke tšhelete yeo moabi wa sekoloto a ye lefišago godimo go sekoloto seo se šetšego sa moadimi. Tšhelete e bewa ka go latela kelo ya mašokotšo ke moabi wa sekoloto ka go šomiša diphesente tše itšego. Kelo ya mašokotšo e swanetše go bontšhwa go tumelano ya sekoloto yeo e saenwago ke moadimi ge a tsenela tumelano ya sekoloto ka nako ya go tsenela tumelano ya sekoloto. Molao o laola kelo ka go bea kelo ya tswala ya godimo yeo e ka lefišwago ke baadimiši. Lebelela mehlala eo e lego mo tlase mabapi le kelo tšeo di beilwego ke molao.

Ditefelo tša mathomo ke tšhelete yeo moabi wa sekoloto a ye lefišago moadimi mathomong a tumelano ya sekoloto. Moadimi o swanela ke go lefa tšhelete ye fela mathomong a tumelano ya sekoloto. Moabi wa sekoloto o swanetše go dumelela maodimo gore a lefe tšhelete ye mathomong gore e seke ya ipiletša mašokotšo. Molao gape o bea tšhelete ya godimo yeo e ka lefišwago bjalo ka ditefelo tša mathomo. Lebelela mehlala eo e lego mo fase gore o hwetše tshedimošo ka ga tefelo ye. Tefelo ya mathomo e ka se fete 15% ya sekoloto seo se kgopetšwego.

(Karolo 101)

(Melawana ya tshepedišo 36, 39, 40, 41, 42, 45)

Mohuta wa tumelano ya sekoloto	Kelo ya godimo ya mašokotšo	Kelo ya godimo ya ditefelo tša go thoma
Ditumelano Mortgage/Bonds	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 5\%$	R1 000 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R10 000 (tefelo ya godimo R5 000)
Ditabelo tša Sekoloto (mohlala, karata ya krediti, karata tša dišopong bj. Bj.)	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 10\%$	R150 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R1 000 (tefelo ya godimo R1 000)
Kadimo ya go sa swarišwa ka selo (mohlala, dikadimo go batho)	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R150 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R1 000 (tefelo ya godimo R1 000)
Ditumelano tša sekoloto sa mabaka (mohlala, seko sa masepala se se šaletšego morago, sa ngaka goba sa Eskom bj.)	2% ka kgwedi	GA E ŠOME
Ditumelano tša sekoloto sa Tlhabollo:		
• Dikadimo tša kgwebo e nnyane le ya magarengs	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R250 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R1 000 (tefelo ya godimo R2 500)
• Dikadimo tša go reka ntlo tše sa turego	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R500 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R1 000 (tefelo ya godimo R2 500)
Dikadimo tša nako e kopana (dikadimo tša go fihla ka dikgwedi tše 6 tše di sa fetego R8 000)	5% ka kgwedi	R150 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R1 000 (tefelo ya godimo R1 000)
Dikadimo dife goba dife tše di sa akaretšwago mo godimo	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 10\%$	R150 + 10% ya palo efe goba efe ya godimo ga R1 000 (tefelo ya godimo R1 000)

Ditefelo tša ditirelo

Ditefelo tša ditirelo, ke tšhelete yeo e lefišwago ke moabi wa sekoloto mabapi le ditirelo tšeo a di fago mabapi le tumelano ya sekoloto. Tefelo ke ya go hlokomela le go tšwetša pele tumelano ya sekoloto. Moabi wa sekoloto a ka lefiša tšhelete ye ka kgwedi goba ka ngwaga. Gape e ka lefišwa nako le nako ge moadimi a šomiša sekoloto. Molao o laola ditefelo tša ditirelo ka ditsela tše mmalwa tšeo ditefelo tše di ka dirwago ka tšona go akaretšwa le go bea tšhelete ya godimo yeo e ka lefišwago. Tšhelete ya godimo yeo e ka lefišwago ka nako ye ke R50.00 ka kgwedi. Ge e le gore moadimi o lefišwa ka ngwaga tšhelete ya godimo yeo e ka lefišwago ke R600.00 ka ngwaga. Ge e le gore sekoloto se lefiwa pele ga nako le gona mo ngwageng wo se dirilwego ka wona, gona moabi wa sekoloto o swanetše go bušetša karolo ya tšhelete yeo e sa šomago go moadimi.

(Karolo 101)

(Molawana wa tshepedišo 44)

Inšorense ya sekoloto

Molao gape o laola le inšorense ya sekoloto. Ye ke inšorense yeo moadimi a ka hlokago go ye tšea ge a tsenela tumelano ya sekoloto sa go reka ntlo goba karata ya krediti. Inšorense e lefela sekoloto go mabaka a go swana le ge moadimi a hlokošetše.

Molao o laela gore inšorense e ka se fete tšhelete yeo e kolotwago go moabi wa sekoloto, gomme inšorense e swanetše go fokotšega ge sekoloto se fokotšega. Ge e le gore ke kadimo ya go reka ntlo, inšorense e ka se fete theko ya ntlo ye.

Ka dinako tše dingwe moadimi a ka lemošwa ka ga inšorensense ya “boikgethelo” yeo e tlogo hola yena. Mohlala ge moadimi a fiwa kadimo ya go reka koloi, go tla mo hola gore a hwetše inšorensense ya koloi go ya ka theko ya koloi mmarakeng e sego fela inšorensense yeo e širletšago tšhelete yeo a ye adimilego. Se se tla netefatša gore ge koloi e ka ba le kotsi ya se sa hlwela e loka moadimo o tla lefelwa sekoloto a ba a hwetša sengwe nyana sa go akaretša boleng bja koloi ya gagwe.

Inšorensense ya sekoloto

Molao o laela gore mabapi le tumelano ya sekoloto, moadimi a ka se gapeletšwe go tšea inšorensense yeo e tlogo ka moabi wa sekoloto, gomme yena a ka ithulaganyetša inšorensense ya gagwe ya sekoloto. Ge e le gore moadimi o ikgethela go šomiša inšorensense ya gagwe moabi wa sekoloto a ka kgopela gore a lefiše ditefelo tša kgwedi go inšorensense gomme yena a goga tšhelete yeo go tšwa go moadimi.

Ditefelo ka moka tša inšorensense di swanetše go lefiwa kgwedi ka kgwedi ntle le fao tumelano e amago tšhelete e ntšhi yeo e ka lefiwago ka ngwaga. Ditefelo tša ngwaga di swanetše go dirwa mathomong a ngwaga wo sekoloto se tsenetšwego ka wona. Ge e le gore sekoloto sa tumelano ya tšhelete e ntšhi se lefiwa pele ga nako, moadimi o swanetše go bušetšwa tšhelete ya dikgwedi tšeo di šetšego.

Ditshenyagelo tše dingwe

Molao, ka tlaleletšo go ditefelo tše dingwe, o dumelela baabi ba sekoloto gore ba lefiše baadimi tše di latelago:

- **Ditefelo tša ge sekoloto se šaletše morago.** Ye ke tefelo yeo moabi wa sekoloto a ka e lefišago moadimi yo a šaletšego morago ka ditefelo tša tumelano ya sekoloto. Tefelo ye e ama ditshenyagelo tše moabi a di dirilego ge a ntše a eletša moadimi gore o morago ka ditefelo. Ditshenyagelo tše ke tša lengwalo la go tsebiša moadimi gore o morago ka ditefelo. Ditefelo tša ge sekoloto se šaletše morago ga di akaretše megala yeo e dirilwego. Molao o re moadimi a ka se lefišwi tšhelete ya go feta ditshenyagelo tša gagwe. Molao ore ditshenyagelo tša lengwalo di akaretša tefelo go ya ka kelo yeo e beilwego ke kgoro ya tshoko le ditshenyagelo tše di dirilwego ge go romelwa lengwalo leo le registarilweng.
- **Ditshenyagelo tša go kgoboketša.** Ditshenyagelo tša go kgoboketša ke tšhelete yeo e lefišwago go thiba ditshenyagelo tše di dirilwego ge moabi wa sekoloto a leka go kgoboketša tšhelete ya gagwe, ditefelo tše di šaletšego morago, go tšwa go moadimi. Molao o re moadimi ga a swanela go lefiša ditshenyagelo tša go kgoboketša tše di lego ka godimo go kelo yeo e beilwego ke kgoro.

Molawana wa *in duplum rule* o bolela gore ge moadimi a šaletše morago ka go lefela sekoloto, ditefelo tša go šalela morago moo, ga tša swanela go feta tšhelete yeo e kolotwago ge go thoma go šalela morago go direga. **(Karolo 101) (Melawana ya Tshepedišo 46 –48)**

**Bonana le moeletši wa ditšhelete yo a nago le laesense pele
o e tlama ka setšweletšwa sa Inšorense.**

(Dikarolo 101 le 106)

TLHALOŠO YA MANTŠU

RR= REPO Rate – kelo ya semmušo yeo dipanka di adimago tšhelete ka yona go tšwa go Panka ya Resefe ya Afrika Borwa (ye ga se prime rate). REPO Rate e hwetšwa go karolo ya ditšhelete ya dikuranta goba o ka ikopanya le pankanya ya gago ya kgauswi.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša moadimi (Kgaolo 3)
Ditumelano tša sekoloto (Kgaolo 3)
Go neela, go fediša goba go lefa pele ga nako (Kgaolo 6)
Go se lefe le go gapeletšwa go lefa (Kgaolo 7)

Kgaolo 6

PHEDIŠO, PUŠETŠO LE GO LEFA DIKOLOTO PELE GA NAKO

Kgaolo ye e tla akaretša go fediša le go khansela ditumelano tša sekoloTO. Na ke ka tlase ga mabaka afe le gona bjang, mo phedišo e ka dirwago le gona moadimi o tla amega bjang.

Dihlogo tše di latelago di tla akaretšwa:

- Phedišo ya tumelano ka moadimi goba moabi wa sekoloto
- Ditefelo tša ka pejana le go amogela tefelo ya sekoloto mabapi le tšona
- Tokelo ya moadimi ya go lefa sekoloto pele ga nako
- Go hira goba go reka ka instolmente fao go saenetšwego ke moadimi go lefelo leo e sego la kgwebo la moabi wa sekoloto, le
- Ka fao go neela goba go bušetša dithoto go amago moadimi ka gona.

Phedišo ya tumelano ka moadimi goba moabi wa sekoloto

Molao o hlaloša gore mo nakong e nngwe le e nngwe moadimi a ka fediša tumelano ya sekoloto ka go lefa tšhelete yeo e šetšego ka moka. Tšhelete ya go fediša sekoloto ke palo ya tšhelete yeo e fihlelwago ka tsela ye:-

- Sekoloto sa mathomo ka letšatši la phedišo;
- Mašokotšo ao a šetšego go sekoloto sa mathomo ka letšatši la tefelo ya go fediša tumelano;
- Ditefelo tša ditirelo dife goba dife tšeo di šetšego ka letšatši la tefelo ya go fediša;
- Tefišo ya tefelo ya go fediša sekoloto ka pele mabapi le dikoloto tše kgolo bjalo ka ge go hlalošitšwe mo fase.

Gago kotlo yeo e tlogo lefišwa mabapi le **ditumelano tše nnyane goba tša magareng**. Ge e le gore moadimi o nyaka go fediša **tumelano e kgolo ya sekoloto** ke gore tumelano ya go feta R250 000 (dikete tše makgolopedi le masome a mahlano) goba tumelano ya bonto, tšhelete ya go fediša sekoloto e ka akaretša tefelo ya go fediša sekoloto pele ga nako yeo e sa swanelago go feta mašokotšo a dikgwedi tše tharo gomme e kaba ka tlase ge moadimi a fana ka nothisi ya go lefa pele ga nako. Ge moadimi a ka fana ka nothisi ya go fediša tumelano, se, se tla fokotša mašokotšo ka dikgwedi tše tharo ditefelo tša nako ya nothisi.

Molao o dumelana moabi wa sekoloto gore a fediše tumelano pele ga nako ge e le gore moadimi ga a lefe gabotse.

(Karolo 125)

Ditefelo tša pele ga nako le go amogela tefelo ya sekoloto

Molao o hlaloša gore moadimi a ka lefa stolmente seo a se kolotago ka tlase ga tumelano ya sekoloto pele ga nako. Moabi wa sekoloto a ka se ganele moadimi gore a lefe pele ga nako goba go mo fa kotlo ka baka la gore o lefile pele ga nako.

Ge moadimi a lefa pele ga nako, moabi wa sekoloto o swanetše gore go ya ka Molao a abe tšhelete ye e lefilwego ka tsela ye:-

- Pele, o swanetše go lefa mašokotšo a sekoloto ka go latela tumelano;
- Sa bobedi, o swanetše go lefa ditefelo dife goba dife tšeo di nyakegago;
- Sa boraro, o swanetše go lefa sekoloto sa mathomo (principal debt).

(Karolo 126)

Tokelo ya moadimi ya go lefa sekoloto pele ga nako

Molao o fa moadimi tokelo ya go lefa sekoloto a fetša pele go nako ye e beilwego. Moadimi ga a tlamege gore a fane ka nothisi ya gore o tla lefa tšhelete ka moka yeo a ye kolotago pele go nako.

Mabapi le tumelano ya sekoloto se kgolo, moadimi o tla lefišwa tefelo ya go lefa sekoloto pele go nako, bjalo ka ge go hlalošitšwe ka godimo. Tokelo ye gape e a šoma go moithaopi wa sekoloto. Moithapo wa sekoloto (guarantor) ke motho yo a ithaopago gore ge mong wa sekoloto a palelwa ke go lefa yena o tla mo lefela.

(Karolo 125)

Go hira goba go reka ka instolmente fao go saenetšwego ke moadimi go lefelo leo e sego la kgwebo la moabi wa sekoloto

Ge moadimi a saena tumelelelano ya go hira goba go reka ka instolmente, gomme a se saenele go lefelo la kgwebo la moabi wa sekoloto, moadimi a ka itokolla go tumelelano yeo pele go feta matšatši a 5 ge a se no ye tsenela. Moadimi a ka itokolla ka go bušetša dithoto goba a lefela dithoto goba tirelo yeo a ye hweditšego go tšwa go moabi wa sekoloto. Molao o laela gore moabi wa sekoloto a bušetše tšhelete efe goba efe yeo a ye lefilwego ke moadimi, ntle le ditshenyagelo tša tshenyo yeo e ka bago e dirilwe gammogo le rente yeo e kwagalago yeo moadimi a ka bego a lefetše dithoto tšeo.

(Karolo 121)

Go neela goba go buša dithoto le gore se, se ama moabi wa sekoloto bjang

Molao o hlaloša gore moadimi a ka itokolla go tumelelano ya go reka ka sekoloto, kadimo ya go swariša goba ya go hira, mo nakong efe goba efe gomme se, se ka dirwa ka go bušetša dithoto tša moabi wa sekoloto. Ge dithoto di bušwa moabi wa sekoloto o letelwa gore a di rekiše gomme a lefe akhaonte ya moadimi. Ge e le gore tšhelete yeo e dirwago e feta yeo e bego e kolotwa ke moadimi, tšhelete ya tlaleletšo e swanetše go fiwa moadimi. Ge e le gore tšhelete e ka tlase ga sekoloto, gona moadimi o tla swanela ke go lefa moabi tšhelete yeo e kolotwago pele go feta matšatši a 10.

(Karolo 127)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Tumelelano ya sekoloto se se nnyane** tumelelano ya sekoloto ya go fihla ka R15 000
- **Tumelelano ya sekoloto sa magareng** tumelelano ya sekoloto ya magareng ga R15 001 le R250 000
- **Tumelelano ya sekoloto se segolo** tumelelano ya sekoloto ya ka godimo ga R250 000.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša moadimi (Kgaolo 2)

Go se lefe gabotse le go gapeletšwa go lefa (Kgaolo 7)

Phethagatšo ya molao wa NCA (Kgaolo 11)

Kgaolo 7

GO SE LEFE SEKOLOTO LE GO GAPELETŠWA GO LEFA

Kgaolo ye e lebišitše go magato ao a swanetšego go latelwa ge moadimi a palelwa ke go lefa moabi wa sekoloto ka go latela tumelelano yeo e saenilwego. Re tliło rerišana ka ga dihlogo tše:

- Ditiro tša go kgoboketša le go gapeletša tefo ya sekoloto tše di ileditšwego;
- Ditsela tše di swanetšego go latelwa pele motho a gapeletšwa go lefa sekoloto;
- Ditsela tša kgoro tša go šomana le sekoloto.

Ditiro tša go kgoboketša le go gapeletša tefo ya sekoloto tšeo di ileditšwego

Ge moadimi a sa kgone go lefa, moabi wa sekoloto o tla tšea magato a go netefatša gore o hwetša tšhelete yeo a ye kolotwago. Se, se bitšwa gapeletšo ya tefo ya sekoloto. Molao o iletša ditiro tše dingwe tšeo baabi ba sekoloto ba ka di šomišago gore ba hwetše tšhelete ya bona. Moabi wa sekoloto ga a dumelelwa gore a tšee mangwalo a a latelago ka maikaelelo a go kgoboketša tšhelete ya sekoloto:-

- Pukwana ya boitsebišom (ID)
- Karata ya Krediti goba ya go reka ka sekoloto
- Karata ya ATM
- Nomoro ya siphiri ya karata ya go ntšha tšhelete.

(Dikarolo 90 le 133)

Ditsela tšeo di swanetšego go latelwa pele motho a gapeletšwa go lefa sekoloto

Ge moadimi a tshetše ditefelo, moabi wa sekoloto o swanetše gore a mo sedimoše ka lengwalo mabapi le seemo sa akhaonte ya gagwe. Moadimi o tla tšewa a tshetše ge go fetile matšatši a 20 a mošomo a sešo a lefa. Go tsebišo yeo moabi wa sekoloto o tla šišinya gore taba ye e išwe go moeletši wa sekoloto goba kgoro ya badiriši goba ***Ombudsman*** yeo a nago le maatla a go šoma le taba tše. Maikemišetšo a phetišetšo e, ke gore moadimi le moabi wa sekoloto ba lokiše taba ye goba ba beakanye ditefelo gore sekoloto se be maamong a mabotse. Moabi wa sekoloto a ka se tšeele moadimi magato pele ga ge a mo tsebiša ka ga go šalela morago le go mo lemoša ka ga ditokelo tša gagwe. Ge moadimi a sa ye go moabi wa sekoloto goba ***Ombudsman*** pele go feta matšatši a 10 gona moadimi a ka mo tšeele magato a go kgoboketša tšhelete ya sekoloto.

(Karolo 129)

Ditsela tša kgoro tša go šomana le sekoloto

Moabi wa sekoloto a ka ya Kgorong ya tshenko gomme a ye kgopela gore e mo thuše go phethagatša kgoboketšo ya tšhelete ya sekoloto seo se šaletšego morago ge tše di latelago di diregile:-

- Moadimi ga se a arabe lengwalo la moabi wa sekoloto la gore a lefe sekoloto gore se be maemong a mabotse ka tlase ga tumelano ya sekoloto;
- Moadimi a ganane le tšhišinyo yeo e dirilwego ke moabi wa sekoloto yeo e ngwadilwego fase, e šišinya ditsela tša go rarolla kgohlano goba go lefa gore sekoloto se be maemong a mabotse; goba,
- Moadimi a sa ikopanya le moeletši wa sekoloto mo matšatšing a 10 a go šoma ka morago ga tsebišo yeo.

Moadimi a ka itokolla go tumelano ya go reka ka sekoloto, kadimo ya go swariša goba ya go hira, mo nakong efe goba efe gomme se se ka dirwa ka go bušetša dithoto tša moabi wa sekoloto. Ge dithoto di bušwa moabi wa sekoloto o letelwa gore a di rekiše gomme a lefe akhaonte ya moreki. Ge e le gore tšhelete yeo e dirwago e feta yeo e bego e kolotwa ke moadimi, tšhelete ya tlaleletšo e swanetše go fiwa moreki. Ge e le gore tšhelete e ka tlase ga sekoloto, gona moreki o tla swanela ke go lefa moabi tšhelete yeo e kolotwago pele go feta matšatši a 10.

Kgoro e tla ela hloko kgopelo ya kahlolo ka moabi wa sekoloto ge fela ge e le gore tumelano ga e ka tlase ga **tekolo ya sekoloto leswa**. Fao moabi wa sekoloto le moadimi ba dumelane ka thulaganyo ya gore sekoloto se, se šaletšego morago se lefiwe, gomme moadimi a lefa go ya ka tumelano yeo, moabi a ka se kgopele kgoro gore e fe kahlolo mabapi le sekoloto seo.

(Karolo 130)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Ombudsman** - sebopego se se ikemetšego seo se hlometšwego go rarolla dikgohlano.
- **Tekol ya sekoloto leswa** - ke tsela ya go kopanya dikoloto tša moadimi ka moka go bona ge eba a ka kgona go lefela ditefelo tša kgwedi ka kgwedi.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša badiriši (Kgaolo 2)

Go neela, go fediša le go lefa pela ga nako (Kgaolo 6)

Maele mabapi le sekoloto (Kgaolo 8)

Diphapano le dipelaelo (Kgaolo 10)

Kgaolo 8

MAELE MABAPI LE SEKOLOTO

Kgaolo ye, e lebišitšwe go maele mabapi le sekoloto. E tla rera tše di latelago:

- Ka moo moadimi a ka fihlelago ditirelo tša maele mabapi le sekoloto, ke gore a ikela ka boyena, a rometšwe ke moabi wa sekoloto goba kgoro ya tsheko.
- Na go tsena sekolotong kudu gora goreng?
- Na go fana ka sekoloto ntle le šedi gora goreng?
- Na go beakanya sekoloto ka leswa gora goreng?
- Ditlamorago tša go beakanya sekoloto ka leswa
- Na setifikeiti sa go go lokolla ke eng?

Maele mabapi le sekoloto

Maele mabapi le sekoloto ke tsela ya go beakanya sekoloto leswa ka maikemišetšo a go thuša moadimi yo a sa kgonego go lefa sekoloto sa gagwe. Moadimi o tla swanela ke go boledišana le moeletši mabapi le dikoloto gore a mo thuše ka go boledišana ka ga go beakanywa leswa ka sekoloto seo a sa kgonego go se lefela. Maikemišetšo a maele a sekoloto ke go thuša baadimi gore ba phethegatše ditlamo tša bona mabapi le sekoloto.

(Karolo 86)

(Molawana wa tshepedišo 24, 26)

Ka moo moadimi a ka fihlelago ditirelo tša maele mabapi le sekoloto

Go na le ditsela tše tharo tšeo moadimi a ka fihlelago ditirelo tša maele mabapi le sekoloto ka tšona.

1. Ka go ikgethela

Moadimi a ka ikopanya le **Moeletši wa sekoloto** ka boyena ge a bona gore ga a kgona go phethagatša ditlamo tša gagwe mabapi le sekoloto. Moeletši o tla lekola ge e ba moadimi o tsene sekolotong kudu. Mošomo wa go beakanya sekoloto ka leswa o ahlaahlwa mo fase.

2. Ka go romelwa ke moabi wa sekoloto

Molao o re moabi wa sekoloto o swanetše go latela dikgato tše itšego pele ga ge a tšeela moadimi yo a palelwago go lefa sekoloto magato a semolao. Tše dingwe tša dikgato tše ke go fa moadimi nothisi yeo e ngwadilwego fase, ya go mo eletša gore o šaletše morago ka ditefelo. Nothisi gape e swanetše go lemoša moadimi gore a ka bonana le Moeletši wa Sekoloto gore a hwetše thušo.

(Karolo 129)

3. Ka go romelwa ke kgoro

Ge kgoro ya tsheko e ka lemoga gore motho yo a tšwelelago pele ga yona o tsene sekolong kudu, kgoro e ka mo fetišetša go Moeletši wa sekoloto.

(Karolo 85)

(Molawana wa tshepedišo 26)

Na go tsena sekolong kudu gora goreng?

Moadimi o tsene sekolong kudu ge e le gore mafelelong a kgwedi ga a sa hlwela a kgona go lefa dikoloto tša gagwe ka moka. Molao ore ge Moeletši wa Sekoloto a dirile tekolo gomme a phetha ka la gore moadimi a ka se kgone go phethagatša ditlamo tša gagwe mafelelong a kgwedi, moadimi wo o tsene sekolong kudu.

(Karolo 79)

Baeletši ba sekoloto gape ba thuša baadimi ka go ba ruta bokgoni bja motheo wa ditšhelete, bja go swana le go dira bajete.

Le ge e le gore moadimi a ka dira kgopelo ya go beakanya sekoloto ka leswa, se ga se re gore o tla nama a fiwa tirelo ye. Ge a se no lekola seemo sa moadimi, moeletši wa sekoloto a ka phetha ka la gore moadimi ga tsena sekolong kudu. Moeletši wa Sekoloto bjale o swanetše go fa moadimi lengwalo la go mo ganela.

Moadimi yo a hweditšego lengwalo la go mo ganela, a kare pele go feta matšatši a 20 a **mošomo**, a kgopela kgoro gore e mo tsebagatše bjale ka motho yo a tsenego sekolong kudu. Ka tlaleletšo moadimi a ka kgopela

gore ditumelelano tša gagwe di tsebagatšwe gore bjale ka tšeo di sa elwago šedi (lebelela ahlaahlo mo fase) le gore e laele gore sekoloto se beakanywe ka leswa.

(Karolo 86)

(Molawana wa tshepedišo 25)

Na tumelalano ya sekoloto yeo e sa elwago šedi ke eng?

Molao o laetša gore moabi wa sekoloto o swanetše go netefatša gore moadimi o tla kgona go lefa pele a mo fa kadimo goba a mo rekišetša dithoto ka sekoloto. Ge moabi wa sekoloto a palelwa ke go netefatša se, gona tumelalano e ka tšewa e le yeo e tsenetšwego ntle le šedi. Tumelalano e tšewa e tsenetše ntle le šedi ge:

- Moabi wa sekoloto a sa lekole go bolokega ga moadimi mabapi le gore na moadimi o tla kgona go lefa sekoloto,
- Moabi wa sekoloto a tšwela pele ka go fa moadimi sekoloto le ge a bona gore a ka se kgone go se lefa go ya ka tekolo ye e dirilwego,
- Moadimi a sa kwišiši ditokelo le ditlamo tša gagwe mabapi le tumelalano ya sekoloto, le ditshenyegelo tšeo di amegago mabapi le go tšea kadimo yeo.

(Karolo 80)

Ke fela kgoro ya tshoko yeo e ka tsebagatšago tumelalano bjalo ka yeo e tsenetšwego ntle le šedi, ka kgopelo go tšwa go Moeletši wa Sekoloto goba moadimi.

Kgoro e ka fega tumelalano yeo e tsenetšwego ntle le šedi. Gape e ka fetošā mabaka a tumelalano, ke gore tsela yeo tšhelete di swanetšego go

lefiwa ka gona ke moadimi. Moadimi a ka se lefišwi mašokotšo ke moabi wa sekoloto goba tswala go tumelano ya sekoloto yeo e fegilwego.

(Karolo 84)

(Molawana wa tshepedišo 23)

Na go beakanya sekoloto ka leswa gora goreng?

Go beakanya sekoloto ka leswa ke ge Moeletši wa Sekoloto a lekola leswa tumelano ya sekoloto gomme a beakanya leswa nako ya go lefa.

Sa mathomo, Moeletši wa Sekoloto o tla leka go beakanya sekoloto sa moadimi ka go dira tšhišinyo go baeletši ka moka le go ba kgopela gore ba dumelane le tšhišinyo ya gagwe. Ge ba dumela, Moeletši a ka kgopela boahlodi goba kgoro gore e fe lengwalo la go dumelana

Ge e le gore gago fihlelwe tumelano, moeletši a ka fetišetša taba ye go Kgoro ya Magistrata. Kgoro e tla ba le theetšo gomme ka morago ya fana ka taelo ya maleba.

(Karolo 86)

(Molawana wa tshepedišo 24)

Ditlamorago tša go beakanya sekoloto ka leswa

Ge moadimi a le ka tlase ga tekolo leswa ya dikoloto, baabi ba sekoloto ba ka se mo tšeele magato a semolao. Gape, moadimi yo dikoloto tša gagwe di lego ka tlase ga tekolo a ka se diri kgopelo ya sekoloto goba a amogela sekoloto se sengwe. Sekoloto seo se ka kgopelwago ke moadimi yo a lego ka tlase ga tekolo ke sa **kadimo ya go kopanya dikoloto.**

Moadimi yo a palelwago go lefa ka tlase ga tumelano ya go beakanya leswa o tla ntšhwa go mošomo wa go lekolwa leswa gomme baadimi ba ka mo tšeela magato a semolao.

(Karolo 86)

Na “setifikeiti sa go lokollwa” ke eng ?

Moadimi yo a lefilego dikoloto tša gagwe ka moka go ya ka tumelano ya go di beakanya leswa, o swanetše go hwetša “setikeiti sa go lokollwa”, go tšwa go Moeletši wa Sekoloto. Setifiketi se se tla dira gore rekoto ya moadimi yeo e swerwego ke biro ya sekoloto, e phumolwe. Ka moka tšeo di amanago le dikoloto tšeo di lefilwego di tla phumolwa. Ge Moeletši a ka gana go mo fa setifiketi moadimi a ka kgopela kgoro goba bolaodi gore bo lekole leswa sephetho sa Moeletši.

(Karolo 71)

(Molawana wa tshepedišo 27)

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Go tshela ditefelo le go gapeletšwa go lefa (Kgaolo 7)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Matšatši a mošomo:** Matšatši ka moka, go sa akaretšwe Mokibelo, Sontaga le Matšatši a Maikhutšo a Setšhaba;
- **Maele mabapi le Sekoloto:** Mošomo wa go lekola go tsena sekolotong kudu le go se beakanya ka leswa;
- **Moeletši wa Sekoloto:** Motho yo a ngwadišitšwego le Bolaodi bja Sekoloto bja Setšhaba bjalo ka Moeletši wa Sekoloto gomme a thuša baadimi mabapi le go beakanya sekoloto ka leswa;
- **Kadimo ya go kopanya dikoloto (consolidation loan):** Kadimo ye e dirwago ke moadimi ya go kopanya dikoloto tša gagwe ka moka gore a tle a di lefele.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša moadimi (Kgaolo 2)

Ditiro tša go rekiša (Kgaolo 4)

Ditshenyagelo (Kgaolo 5)

Go neela, go fediša le go lefa pele ga nako (Kgaolo 6)

Kgaolo 9

DIBIRO TŠA SEKOLOTO LE TSHEDIMOŠO MABAPI LE SEKOLOTO

Kgaolo ye, e tla akaretša dihlogo tše di latelago:

- Tshedimošo ya moadimi ya sekoloto
- Na ke tshedimošo efe yeo e ka swarwago?
- Na ke tshedimošo efe yeo e ka se swarwago?
- Methopo ya tshedimošo
- Nako ya go swara tshedimošo
- Go tloša tshedimošo le go ganetša tshedimošo yeo e fošagetšego
- Dikgato tše di tšewago pele go tshentšhwa tshedimošo yeo e sa lokago
- Tšeo tshedimošo ya sekoloto e ka šomišetšwago tšona.

Molao o re *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto) bo swanetše go ngwadiša le go **laola** dibiro tša sekoloto. Molao gape o hlaloša gore ke tshedimošo e bjang yeo e ka swarwago ke dibiro tša sekoloto, ke mang a ka romelago tshedimošo go biro, ke mang a ka hwetšago tshedimošo go biro le gore biro e ka swara tshedimošo nako e kaakang. Tshedimošo ya moadimi e ka ba ya gagwe ka boyena goba tshedimošo mabapi le sekoloto.

(Dikarolo 43 & 70)

(Molawana wa tshepedišo 17)

Tshedimošo ya moadimi ya sekoloto

Molao o laola tšhomišo ya **tshedimošo ya sekoloto**. Le ge go le bjalo, tlhaloša ya “tshedimošo ya moadimi ya sekoloto” e tloga e nabile gomme e akaretša tshedimošo e ntšhi ka ga moadimi, bjale ka:

- Histori ya motho ya sekoloto
 - ↳ Ditumelano tša sekoloto tšeo di kilego tša saenwa;
 - ↳ Histori ya go lefa;
 - ↳ Ge eba moadimi o ka tlase ga tekolo leswa ya sekoloto goba o kile a ba ka tlase ga yona.
- Histori ya motho mabapi le ditšhelete tša gagwe
 - ↳ Ditseno tša nako ye e fetilego le tša bjalo;
 - ↳ Dithoto le dikoloto.
- Tshedimošo e nngwe ya motho ka boyena bjalo ka:
 - ↳ Thuto, mošomo le histori ya mošomo;
 - ↳ Nomoro ya Pukwana ya Boitsebišo (ID);
 - ↳ Leina;

- ↳ Letšatši la matswalo;
- ↳ Aterese ya mo motho a dulago;
- ↳ Seemo mabapi le lenyalo;
- ↳ Dintlha tša go ikopanya le motho.

(Karolo 70)

(Molawana wa tshepedišo 18)

Na ke tshedimošo efe yeo e ka swarwago?

Tsedimošo ka moka mabapi le moadimi “tshedimošo ya sekoloto” bjale ka ge e adilwe mo godimo e ka swarwa ke biro ya sekoloto, gammogo le tshedimošo ye e latelago:

- Tshedimošo mabapi le go lefa ditirelo tšeo di tšwelago pele;
- Tshedimošo efe goba efe yeo e hlokegago gore go lemogwe bomenetša mabapi le sekoloto;
- Tshedimošo mabapi le ditefelo fao sekoloto se fetišeditšwego (*ceded*);
- Tshedimošo efe goba efe yeo moadimi a dumetšego gore e ka išwa go biro ya sekoloto, go e ya ka gore moabi wa sekoloto o hlalošeditše moadimi gore tshedimošo e tla šomišetšwang.

(Molawana wa tshepedišo 18)

Na ke tshedimošo efe yeo eka se swarwago?

Molao o re tshedimošo ya motho ye e lego mo tlase e ka se swarwe ke biro ya sekoloto:

- Semorafe;
- Dikamano tša sepolotiki;

- Seemo sa bophelo/histori;
- Tumelo goba dikgopolo, tshepo goba ponelo ya motho;
- Tshekamelo ya motho mabapi le tša thobalano;
- Boleloko bja unione ya bašomi.

(Molawana wa tshepedišo 18)

Methopo ya tshedimošo ya dibiro tša sekoloto

Molao o dumelela fela batho/dibopego tše di latelago gore di romele tshedimošo:

- Baabi ba sekoloto;
- Baadimi ge ba phošolla tshedimošo ye e fošagetšego;
- Mmušo, kgoro goba modiredi wa kgoro;
- Moabi wa tirelo ye e tšwelago pele;
- Dikhampani tša inšorensense;
- Dibopego tše di nyakišišago bomenetša;
- Dibopego tša thuto go swana le diunibesithi;
- Bakgoboketši ba dikoloto;
- Dibiro tše dingwe tša sekoloto.

(Karolo 70)

(Molawana wa tshepedišo 18)

Nako ya go swara tshedimošo.

Molao o laela mabapi le gore tshedimošo e itšego e ka swarwa nako e kaakang ke biro. Nakong ye e fetilego dibiro di be di itšeela sephetho mabapi le gore tshedimošo e ka swarwa nako e kaakang.

Dinako tša go swara tshedimošo di adilwe mo fase:

	Legoro	Hlalošo	Nako yeo e swerwego
1	Phapano eo e tlišitšwego	Moadimi o na le tokelo ya go ganana le tshedimošo yeo e sego ya maleba. Tše e tla ba dintlha tša phapano tše di ilego tša begwa mme tša ganwa ka morago ga dinyakišišo.	Dikgwedi tše 18
2	Dinyakišišo	Dintlha tša motho yo a nyakago tshedimošo ya sekoloto ya moadimi	Mengwaga 2
3	Tlhalošo ya go lefa ga motho	Dintlha tša ditefelo tšeo di dirilwego ke moadimi mabapi le tumelano ya gagwe ya sekoloto	Mengwaga e 5
4	Tshedimošo ye e sa lokago	Tshedimošo mabapi le go lefa ga moadimi go swana le go lefa ka go nanya, go tshela, go se hlwela o lefa	Ngwaga o 1
5	Tshedimošo ye e sa lokago	Tshedimošo mabapi le dikgato tšeo di tšerwego ke moabi wa sekoloto gore a hwetše tšhelete ya gagwe, go swana le go iša go biro, kgato tša semolao, go phumola sekoloto bj. Bj	Mengwaga e 2
6	Go beakanya sekoloto ka leswa	Dintlha tša moadimi yo a lego ka tlase ga tekolo ya sekoloto	Go fihlela ge go ntšhwa setifikeiti sa go lokolla
7	Kahlolo ya kgoro ya tseko	Dikahlolo tše di filwego ke kgoro	Mengwaga e 5 goba go fihlela ge kgoro e ye fediša
8	Ditaelo tša molao tša dikoloto	Ditaelo tša go bea motho ka tlase ga taelo ya molao ya dikoloto	Mengwaga e 10 goba go fihlela ge kgoro e fediša
9	Go tšhona ga motho (sequestration)	Taelo yeo e filwego ke kgoro fao moadimi a tšhonnego	Mengwaga e 10 goba go fihlela ge kgo e ye fediša
10	Go tšhona ga khampani (Liquidation)	Taelo yeo e filwego ke kgoro fao khampani e tšhonnego	Ga gona magomo
11	Go tsošološwa	Taelo ya kgoro ya go ntšha motho/khampani go go tšhona ge sekoloto se se no lefiwa.	Mengwaga e 5
12	Tshedimošo ya motho	Tshedimošo efe goba efe yeo e sa akaretšwago mo godimo	Mengwaga e 5

(Karolo 73) (Molawana wa tshepedišo 17)

Go tloša tshedimošo le go ganetša tshedimošo yeo e fošagetšego

Moadimi o na le tokelo ya go tlhotla tshedimošo yeo e fošagetšego yeo e swerwego ke biro ya tshedimošo. Moadimi o swanetše go botša biro ya sekoloto gore tshedimošo e fošagetše. Ge e se no hwetša tshedimošo yeo, biro e swanetše go “uta” tshedimošo gore e sa bone ke motho. Comme biro e tla ba le matšatši a 20 a go šoma, ao ka wona e tla hwetšago bohlatse bja gore tshedimošo ke ya maleba. Ge e sa diri bjalo e swanetše go tloša tshedimošo go direkoto tša yona.

Ge e le gore biro ga e hwetše bohlatse, eupya moadimi a sa dumelelane le yona, moadimi a kare mo matšatšing a 20 a go šoma, a kgopela Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto gore bo nyakišiše taba ye.

Karolo 73 ya Molao e na le taelo ya go “hlwekiša” yeo e laelago dibiro gore di tloše tshedimošo yeo e itšego direktong tša tšona. Melawana ya tshepedišo e ntšhitšwe yeo e laelago gore dibiro tša sekoloto di tloše direkoto tše itšego 'ga tee fela'.

Ge o nyaka tshedimošo mabapi le se, lebelela melawana ya tshepedišo go Gazette no. 28864

(Dikarolo 72 & 73)

(Molawana wa tshepedišo 20)

Dikgato tše di swanetšego go tšewa pele motho a tsentšha go lenane la biro ya sekoloto

Motho/khampani efe goba efe yeo e išago tshedimošo go biro ya sekoloto e swanetše gore pele e tšee dikgato tša go netefatša gore tshedimošo yeo e išwago go biro ga ya fošagala. Ge e le gore sekoloto se **fetetšwe ke nako** moabi wa sekoloto ga a dumelelwa gore a iše tshedimošo go biro. Pele ga ge moabi wa sekoloto a romela **tshedimošo ye e sa lokago** moabi o swanetše go fa moadimi nothisi ya matsšatši a 20 a go šoma ya gore tshedimošo e tla išwa go biro. Moadimi gape o swanetše go sedimošwa ka ga tshedimošo yeo e tlogo neelwa biro gore a kgone go ye tlhotla ge e le gore e fošagetše.

(Melawana ya tshepedišo 18, 19)

Tšeo tshedimošo ya sekoloto e ka šomišetšwago tšona

Molao o hlaloša tšeo tshedimošo ya sekoloto ya moadimi e ka šomišetšwago tšona. Gape o hlaloša le fao go nyakegago tumelelo ya moadimi gore go šomišwe tshedimošo mabapi le sekoloto. Ke fela merero ye e latelago yeo e dumeletšwego:

Fao tumelelo ya moadimi e sa hlokegego

- Morero ofe goba ofe bjale ka ge go laelwa ke molao, go swana le gore moadimi o tla kgona go lefa;
- Dinyakišišo tša bomenetša le bomenemene ka Ditirelo tša Maphodisa a Afrika Borwa;
- Ditirelo tša thibelo ya bomenetša le bomenemene;
- Go lekola puku ya bao ba kolotago, fao sekoloto sa moadimi se **fetišeditšwego** go motho wa boraro;

- Go hwetša dintlha tša moadimi gore a lefiwe ditšhelete tša phenšene goba inšorensense tšeo a sa di latago;
- Go nyaka moadimi gore a tle a lefe sekoloto seo se šaletšego go ya ka tumelalano;
- Go bea mokgwa wa dintlha (dikarata tša dintlha).

Fao go hlokegago tumelelo ya moadimi

- Go bea mapheko mabapi le kabelo ya dithoto goba **ditirelo tšeo di tšwelago pele**;
- Go lekola kgopelo ya inšorensense;
- Go netefatša mangwalo a dithuto;
- Go lekola motho mabapi le kgopelo ya mošomo wo o nyakago botshepegi gomme o ama go swara ditšhelete.

Gago molaong go dira tekolo ya maemo a sekoloto mabapi le motho yo o nyakago go mo hira ge e le gore poso yeo ga e hloke botshepegi le go swara ditšhelete.

(Karolo 70)

(Molawana wa tshepedišo 18)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Laola:** Go netefatša gore baabi ba sekoloto, baeletši ba sekoloto le dibirotša sekoloto, ba dira mešomo ya bona ka go obamela molao;
- **Ditirelo tše di tšwelago Pele:** Dithoto le ditirelo tše di fiwago go ya go ile, tše di lefelwago go ya ka dinako tše itšego, go swana le meetse le mohlalgase;
- **Sekoloto seo se fetišeditšwego (ceded debt):** Fao sekoloto sa moadimi se rekišetšwago o mongwe gomme motho yo a kgoboketša tšhelete ya gagwe go tšwa go moadimi;
- **Go tšhona ga motho (sequestration):** Taelo ya kgoro yeo e tsebagatšago gore motho o tšhonne;
- **Tšhonne ga motho:** Ge dikoloto tša moadini di feta dithoto tša gagwe gomme a palelwa ke go lefa selo;
- **Go tšhona ga khampani (liquidation):** Taelo ya kgoro yeo tsebagatšago gore khampani e tšhonne;
- **Go tsošološwa:** Ge motho goba khampani yeo e bego e tšhonne e lefa sekoloto seo, kgoro e ka tloša taelo ya go tšhona;

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Fetetše ke nako (prescribed):** Sekoloto se fetetšwe ke nako ge moabi wa sekoloto a sa tšee magato a go hwetša tefelo mo nakong yeo e beilwego. Moabi wa sekoloto a ka se re kgoro e mo thuše go hwetša tefelo ya sekoloto seo se fetetšwego ke nako;
- **Tshedimošo ye e sa lokago:** Tshedimošo e bjalo ka ka yeo e amago molefi wa go nanya, go tshela ditefelo, go emiša ka go lefa goba o išitšwe go biro, kgorong ya tsheko goba sekoloto se phumotšwe.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša moadimi (Kgaolo 2)

Kgaolo 10

DIKGOHLANO LE DIPELAELO

Kgaolo ye e šomana le tše di latelago:

- Na moadimi a ka tliša pelaelo ge go dirile bjang?
- Na moadimi a ka ipelaetša go mang?
- Tsela yeo e swanetšego go latelwa ge go išwa ngongorego go *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto).

Na moadimi a ka tliša pelalelo ge go dirile bjang?

Moadimi a ka hlagiša ngongorego nako efe goba efe ge e le gore ga a kgotsofala ka tirelo yeo a ye hweditšwego go tšwa go moabi wa sekoloto, Moleletši wa Sekoloto goba biro ya sekoloto. Mohlala, moadimi o swanetše go fiwa nothisi mabapi le go šalela morago ga sekoloto sa gagwe, pele ga gore moabi a mo tšeele magato a semolao. Nothisi gape e swanetše go eletša moadimi gore a ka hlagiša pelaelo go molamodi, modiredi o mongwe wa go rarolla dikgohlano, goba kgoro ya merero ya badiriši (bareki).

(Karolo 129, 134 & 136)

Na moadimi a ka ipelaetša go mang?

Bolaodi bja Sekoloto bja Setšhaba bo rwele maikarabelo a go amogela le go nyakišiša dipelaelo tšeo di amago sekoloto gammogo le merero yeo e akaretšwago ke Molao. Ge e le gore go ya ka Bolaodi, taba e swanetše go rarolla ke sebopego se sengwe, Bolaodi bo tla fetišetša morero go sebopego seo. Go Kgaolo 12, go na le dibopego tše dingwe tšeo di šomanago le dillo le dipelaelo tše dingwe ntle le tša sekoloto.

Molao o dumelela moadimi gore a tliše pelaelo go ye nngwe ya dibopego tše di latelago:

1. *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto)
2. **Monamodi (Ombudsman) yo a nago le maatla**
3. *National Consumer Tribunal*
(Boahlodi bja Setšhaba bja Sekoloto) goba
4. *Alternative Dispute Resolution Agent (ADR)*
(Modiredi yo Mongwe wa go Rarolla Dikgohlano)

1. *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto)

Moadimi a ka tliša pelaelo go *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto) ge e le gore pelaelo yeo e ama sekoloto. Tsela yeo bolaodi bo šomanago le sekoloto ka yona e ahlaahlwa ka moragonyana go kgaolo ye.

2. **Monamodi (Ombudsman) yo a nago le maatla**

Diindasteri tše bjalo ka inšorense, ditirelo tša ditšhelete le dipanka, di na le Monamodi. Monamodi ke sebopego se se hlometšwego go amogela le

go šomana le dipelaelo le dikgohlano indastering ye nngwe le ye nngwe. Mohlala dipelaelo tšeo di amago pankka, di ka tlišwa go Monamodi wa Ditirelo tša Dipanka (Ombudsman for Banking Services), mola pelaelo mabapi le biro ya sekoloto e ka tlišwa go Monamodi wa Tshedimošo ya Sekoloto (Credit Information Ombudsman).

**3. National Consumer Tribunal
(Boahlodi bja Setšhaba bja Sekoloto)**

Moadimi a ka tliša pelaelo goba kgohlano go Boahlodi thwi, eupya mabaka ao a ka dirago se a a latelago fela:

- Fao *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto) bo gannego pelaelo (lebelela therišano go kholoso 4);
- Ge moadimi a sa kgone go rarolla pelaelo ka go šomiša Monamodi, Modiredi yo Mongwe, goba Bolaodi.

(Karolo 137 & 141)

(Melawana ya Tshepedišo 49, 51)

**4. Alternative Dispute Resolution agent (ADR)
(Modiredi yo Mongwe wa go Rarolla Dikgohlano)**

Modireidi yo mongwe ke sebopego sa go rarolla dikgohlano ka go boelanya, go namola goba go ahlola.

Ge monamodi a ka iša kgohlano ya gagwe go Modiredi yo Mongwe wa go Rarolla Dikgohlano gomme Modiredi a bona gore o mongwe wa bao ba amegago ga a šomišane le yena goba kgohlano e ka se rarollwe, Modiredi o swanetše go ntšha setifikeiti sa gore mošomo wa go rarolla bothata o padile. Morero bjale o ka romelwa go Boahlodi gore bo wo rarolle.

(Karolo 134)

(Molawana wa tshepedišo 51)

Dikgato tšeo di swanetšego go latelwa ge go tlišwa pelaelo go *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Sekoloto bja Setšhaba)

Moadimi a ka ikopanya le *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Sekoloto bja Setšhaba) ka mogala goba a tlatša foromo ya pelaelo, yeo e ka hwetšwago go tšwa go Bolaodi. Moadimi o swanetše go fana ka tshedimošo ye e latelago ge a tliša pelaelo:

- Leina ka botlalo, fane le nomoro ya ID;
- Dintlha tša go ikgokaganya;
- Tlhalošo ya pelaelo ka boripana.

Pelaelo e swanetše go tlišwa go Bolaodi fela ge e le gore moadimi o lekile go rerišana le moabi wa sekoloto gomme gwa pala.

Bolaodi bo tla:

- Fana ka tsebišo ya go se fetiše morero ge eba o wela ka ntle ga Molao wo;
- Nyakišiša pelaelo semolao; goba
- Fetšetša morero go monamodi yo a nago le maatla goba Modiredi yo Mongwe wa go Rarolla Dikgkohlano (ADR) goba Kgoro ya badiriši.

Ge e le gore taba e romelwa gore e yo nyakišišwa, Bolaodi bo tla lekola pego ya monyakišiši le go

- Fana ka nothisi ya go se fetiši; goba
- Fetšetša taba ye go Boahlodi gore bo tšee sephetho.

Ge e le gore pelaelo e ama **tshelo ya molao**, go ya ka Molao wo, gona Bolaodi bo tla fetšetša taba yeo go Botšotšhisi bja Setšhaba gore ditatofatšo di dirwe mabapi le motho yo go belaelwago ka yena. Ge e le gore kgohlano ya rarollwa, sephetho se ka romelwa go Boahlodi gomme sa dirwa taelo ya tumelelano.

(Dikarolo 136, 138, 139 & 140)

(Molawana wa tshepedišo 50)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- **Monamodi (Ombudsman) yo a nago le Maatla:** Ofisi goba sebopego seo se hlomilwego ka molao goba ka go ithaopa ka gare ga indasteri ye e itšego gore se thuše go rarolla dikgohlano magareng ga badiriši le ba bangwe ka gare ga indasetiri yeo. Gantšhi dilo tšeo di ka dirwago ke Monamodi di a hlološwa gomme di bitšwa “maatla” (jurisdiction) a Monamodi.
- **Tshelo ya Molao:** Molao o re ge go ka tshelwa ditaelo tše itšego tša Molao, se e tla ba tshelo ya Molao gomme go tla dirwa ditatofatšo tša tshelo ya molao kgahlanong le motho yo a dirilego tshelo yeo.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša Baadimi (Kgaolo 2)

Go se lefe le go gapeletšwa go lefa (Kgaolo 7)

Dibiro tša Sekoloto le tshedimošo ya sekoloto (Kgaolo 9)

Phethagatšo ya Molao wa Sekoloto wa Setšhaba (Kgaolo 11)

Dinomoro tša bao ba ka thušago (Kgaolo 12)

Kgaolo 11

PHETHAGATŠO YA MOLAO WA SETŠHABA WA SEKOLOTO

Kgaolo ye e šomana le ka fao Molao wa Setšhaba wa Sekoloto (National Credit Act) o phethagatšwago ka gona. E tla akaretša dihlogo tše di latelago:

- *National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto)
- *National Consumer Tribunal* (Boahlodi bja Setšhaba bja Sekoloto).

***National Credit Regulator* (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto)**

Molao o hloma *National Credit Regulator* (NCR) (Bolaodi bja Setšhaba bja Sekoloto). Bolaodi bo laola mmaraka wa sekoloto le go phethagatša Molao.

➤ Mešomo:

Bolaodi (Regulator):

- ↳ bo rwele maikarabelo a go ngwadiša baabi ba sekoloto, dibiro tša sekoloto le Baeletši ba Sekoloto;
- ↳ bo swanetše go bea leihlo go dipelalelo le go di nyakišiša;

- ↳ bo rwele maikarabelo a go fa pego go Palamente mabapi le fitlhelelo ya dikadimo/dikoloto, ditiro tša go rekiša sekoloto, phihlelo ya sekoloto le gore baadimi ba tsene sekolotong ga kaakang;
- ↳ bo rwele maikarabelo mabapi le go phethagatša Molao.
- Maatla:
 - Bolaodi:
 - ↳ bo tla nyakišiša dipelaelo mabapi le go se latele molao ga yo a ngwadišitšwego;
 - ↳ bo tla fana ka dinothisi mabapi le go se obamele molao;
 - ↳ bo tla dira ditatofatšo pele ga boahlodi mabapi le bao ba sa latelego molao;
 - ↳ bo tla fetišetša dipelaelo go Boahlodi (Tribunal);
 - ↳ bo ka kgopela Boahlodi gore bo tloše yo a ngwadišitšwego go rejistara;
 - ↳ bo ka bea mapheko go boingwadišo bja yo a ngwadišitšwego.

National Consumer Tribunal (Boahlodi bja Setšhaba bja Baadimi)

Molao gape o hloma *National Consumer Tribunal* (Boahlodi bja Setšhaba bja Baadimi). Boahlodi bo hlometšwe gore bo tšee sephetho mabapi le merero ya sekoloto yeo e paletšwego Bolaodi bja Sekoloto bja Setšhaba. Boahlodi bo ka fana ka ditaello le dikotlo tše di adilwego mo fase.

- Ditaello:
 - ↳ Boahlodi bo kare ka leloko le tee goba maloko a mararo a feletše bja tšea sephetho mabapi le merero ye e latelago:
 - Go phumola boingwadišo bja bao ba ngwadišitšwego;

- Merero yeo e tlišišwego ke Bolaodi;
 - Go fa dikotlo fao go hwetšwago gore molao ga wa obamelwa;
 - Go dira ditaelo mabapi le tefo ya ditshenyegelo go merero ye bo tšerego sephetho go yona;
 - Go fana ka ditaelo tša tumelano fao batho ba dumelanelano mabapi le go kgotlhano ya go lefa sekoloto;
 - Go fana ka ditaelo tša tumelano fao bao ba amegago ba dumelago gore sekoloto se beakanywe ka leswa;
 - Go tsebagatša maitshwaro a yoo a ngwadišitšwego bjalo ka ao a sego molaong go ya ka Molao;
 - Go laela yo a ngwadišitšwego gore a emiše ka ditiro tše itšego.
- Dikotlo:
- ↳ Boahlodi bo ka fana ka kotlo ya taelo ya sekoloto;
 - ↳ Kotlo e ka se fete R1 millione goba 10% ya ditseno tša **yo a ngwadišitšwego** tša ngwaga, go e ya ka gore palo ya godimo ke efe.

(Karolo 150 & 151)

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Dikgohlano le Dipelaelo (Kgaolo 10)

TLHALOŠO YA MANTŠU

- Yo a ngwadišitšwego ba akaretša baabi ba sekoloto, baeletši ba sekoloto, dibiro tša sekoloto tšeo di ngwadišitšwego ke Bolaodi.

DIHLOGO TŠE DINGWE TŠA MALEBA:

Ditokelo tša Baadimi (Kgaolo 2)

Ditiro tša go Rekiša (Kgaolo 4)

Ditshenyegelo (Kgaolo 5)

Go neela, go fediša le go lefa pele ga nako (Kgaolo 6)

Kgaolo 12

BAO BA KA GO TŠWELAGO MOHOLA

Go kgaolo ye o tla hwetša dinomoro tša dibopego tšeo o ka išago dipelaelo mabapi le merero ya go fapafapana.

1. The National Credit Regulator

(Bolaodi bja Setšhaba wa Sekoloto)

- E rarolla dipelaelo mabapi le ditumelano tša sekoloto, dibiro tša sekoloto le Baeletši ba Sekoloto.

Mogala (Toll share): 0860 627 627

2. Financial Services Board

- E rarolla dipelaelo mabapi le ditirelo tša ditšhelete tšeo di sa amego dipanka mohlala, dikema tša dipeeletšo, dipeeletšo tša phenšene le disosaete tša batho.

Mogala wo o sa lefelwego: 0800 110 443 goba 0800 202 087

Fekese: (012) 347 0221

3. Credit Information Ombudsman

(Monamodi wa Tshedimošo ya Sekoloto)

- E rarolla dipelaelo tša batho mabapi le tshedimošo ya sekoloto.

Mogala (Call Centre): 0861 662 837 goba 0860 OMBUDS

4. Ombudsman for Banking Services

(Monamodi wa Ditirelo tša Dipanka)

- E rarolla mathata a batho mabapi le ditirelo le ditšweletšwa tša dipanka.

Mogala: 0860 800 900 or 0860 OMBUDS

Fekese: (011) 838 0043

5. Debt Collectors Council

- E rarolla mathata a go ama kgoboketšo ya tšhelete ye e kolotwago.

Mogala: (012) 804 9808

Fekese: (012) 841 6238

6. Department of Trade and Industry

Mogala: (012) 349 9500

Call Centre: 0861 843 384

Fekese: 0861 843 888

7. Provincial Consumer Affairs Directorates

- di rarolla dipelaelo fao modiriši/moadimi a bonago e ke ditokelo tša gagwe di gatakilwe.

Eastern Cape

Mogala: (040) 609 3663

Fekese: (040) 609 3201

Free State

Mogala: (051) 400 4852

Fekese: (051) 400 9609/10

Gauteng

Mogala: (011)355 8008/6

Fekese: (011) 355 8019

Kwa-Zulu Natal

Mogala: (031) 310 5300

Fekese: (031) 310 5416

Limpopo

Mogala: (015) 291 2863/4/2

Fekese: (015) 291 2898

Mpumalanga

Mogala: (013) 752 3761

Fekese: (013) 752 3729

North West

Mogala: (018) 387 7700

Fekese: (018) 392 5660

Northern Cape

Mogala: (053) 830 4800

Fekese: (053) 832 4830

Western Cape

Mogala: 0800 007 081

Fekese: (021) 483 5872